

ELŐVÁLASZTÁSI KAMPÁNY A DIGITÁLIS TÉRBEN*

Esettanulmány a 2021-es ellenzéki előválasztás
és a politikai ellenségképzés aspektusairól

Szabó Palócz Orsolya

(Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Politológiai Tanszék)

*A tanulmány beérkezett: 2023. július. 6., opponálás: 2023. szeptember 18. – 2023. október 12.,
véglegesítés: 2023. december 19.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A politikai ellenségképek megléte a politikai folyamatokban napjainkban ma már olyan-nyira szembeötlő jelenség, hogy a köznyelvi diskurzusokban a kettő gyakran összemosó-dik, így felszínes vizsgálódás során könnyen eshetünk abba a hibába, hogy azonosítjuk a komplex politikai folyamatokat a politikai kommunikáció gyakran konfliktusos, konfron-tatív jellegével, a különböző ellenségképző narratívák összecsapásaival (Gerő et. al., 2017). Hangsúlyozandó ezzel szemben, hogy a politikai ellenségképek nem öncélú jelenségeként vannak jelen a politikában, hanem fontos *funkciókat* is ellátnak – elsősorban a politikai te-vekénység szerkezeti elemeként meghatározható politikai gondolkodásban (Schlett, 2018).

Jelen tanulmány a 2021-es ellenzéki előválasztás során tapasztalható politikai ellenség-konstruálás jellemzőinek, sajátosságainak vizsgálatára törekszik, ezt azonban a politikai kommunikáció klasszikus platformjai helyett egy speciális szegmensben, a digitális nyil-vánosság közegében teszi. Az elemzés középpontjában az áll, miként befolyásolja a digi-tális tér (azon belül is elsősorban a közösségi média) adta keretrendszer tágabb értelemben a politikusok kommunikációját, szűkebb értelemben az ellenségképző politikai narratívák működési mechanizmusait.

Az esettanulmányi vizsgálódás szűkebb területét a 2021-es ellenzéki előválasztás má-sodik fordulójába jutott pártok, illetve szervezetek vezető politikusainak Facebook-kom-munikációja képezi – ennek keretében az érintett jelöltek és jelölő szervezeteik Facebook-oldalain 2021. szeptember 6. és október 16. között publikált bejegyzések adják az empirikus vizsgálódás szövegkorpuszát. Elemzés tárgyát képezi, hogy beszélhetünk-e a vizsgált sze-replők esetében klasszikus értelemben vett ellenségképzésről, illetve ellenségképző nyel-vi technikák alkalmazásáról,¹ valamint, hogy miként igazodnak a vizsgált narratívák a digitális nyilvánosság platformjainak keretrendszeréhez, és hogy az aktorok miként hasz-nálják ki kommunikációjuk során a digitális nyilvánosság adta lehetőségeket.

Kulcsszavak: ellenzéki előválasztás ■ digitális nyilvánosság ■ figyelemalapú politika ■
politikai ellenségképzés ■ diszkurzív politikatudomány

* A kutatást a Szegedi Tudományegyetem Interdiszciplináris Kutatásfejlesztési és Innovációs Ki-válósági Központ (IKIKK) Humán és Társadalomtudományi Klaszterének IKT és Társadalmi Kihívások Kompetenciaközpontja támogatta. A szerző a „Digitális nyilvánosság jogi, politikai aspektusai” kutatócsoport tagja.

Napjainkban a politikai ellenségképzés különböző narratíváinak központi szerepe a politikai diskurzusokban legalább annyira megkerülhetetlen eleme a politikai kommunikációnak, mint amennyire a különböző közösségi média-oldalak megkerülhetetlen platformjaivá váltak a különböző politikai kampányoknak. Ahogy nem lepődünk meg azon, hogy az egyes politikai aktorok előszeretettel nyilatkoznak negatívan egymásról, úgy napjaink politikai folyamatainak természetes velejárójaként tekintünk ugyanezeknek a politikai aktoroknak az egyre prominensebb jelenlétére a közösségi média különböző platformjain:² nem lepődünk meg rajta, ha a választások közeledtével egyre több bejegyzést látunk a körzetünkben induló képviselőjelölttől, vagy ha településünk polgármestere a Facebook-oldalán teszi közzé a legújabb fejlesztésekről szóló híreket, ahogy az sem ér minket sokkhatásként, hogy ezek a politikusi megnyilvánulások merőben más formában és hangnemben tárulnak eléink, mint ahogy az adott politikust egy interjúban, egy lakossági fórumon, vagy akár az Országgyűlésben megnyilvánulni látjuk.

Ezekhez a kommunikációbeli különbségekhez természetükből adódóan járulnak hozzá a digitális tér sajátosságai, amelyek azon túlmenően, hogy magukban hordozzák az interaktivitás lehetőségét, olyan felhasználókhoz is képesek eljuttatni az adott politikai aktorok üzeneteit, akik alapvetően kevésbé fogékonyak az ilyen jellegű témák iránt, s a politikai nyilvánosság klasszikus színterein nem feltétlenül találkoztak volna a szóban forgó narratívával (Merkovity, 2017; Bene, 2020). Mindezek tükrében az online térben megjelenő politikai aktorok és szervezeteik üzeneteik 1) *terjedelmében*, 2) *hangnemében* és 3) *tartalmában* egyaránt kénytelenek alkalmazkodni a különböző platformok által megengedett lehetőségekhez, miközben arra is ügyelniük kell, hogy online tartalmaikkal fel tudják venni a versenyt a felhasználók *figyelméért folytatott küzdelemben* és eredményesen meg tudják szólítani a politika iránt kevésbé érdeklődő rétegeket, be tudják őket vonni a diskurzusba (Merkovity, 2017; Merkovity, 2018; Merkovity, 2019; Merkovity 2022).

A felsorolt aspektusok közül a *terjedelmi változások* jelentik a leginkább kényszerfokvó kategóriát, értelemszerű ugyanis, hogy egy Facebook-bejegyzésben, vagy egy terjedelmileg ténylegesen limitált Twitter-bejegyzésben a politikai aktoroknak tömörebben, lényegretörőbben kell megfogalmazniuk a mondanójukat, mint ahogy azt tennék egy interjúban vagy egy előre megkomponált beszédben, felszólalásban. Az online térben megjelenő politikusi tartalmak terjedelmi változása tehát alapvetően kettő, egy külső és egy belső ösztönzőnek tudható be: a külsőt az egyes platformok által alkalmazott tényleges terjedelmi megkötések jelentik, míg a belsőt az a józan belátás, hogy a terjedősebb bejegyzések nem tudják felvenni a versenyt a felhasználók – *szüksős erőforrásként felfogott* – figyelméért folytatott online küzdelemben (Merkovity 2017: 48.). A *hangnembeli változások* szintén az online platformok sajátosságainak tudható be: mivel a felhasználók figyelméért folytatott küzdelemben a politi-

kai aktoroknak nem politikai szereplőkkel (hírességekkel, sportolókkal, a sztárvilág híreivel stb.) is fel kell venniük a versenyt, a sematikus tartalmak könynyebben elvesznek az internet által biztosított információs dömpingben (Merkovity 2017: 50.), míg a szélsőségesebb álláspontokat megfogalmazó, megosztó és konfrontatív stílusú, érzelmek kiváltására irányuló bejegyzéseknek nagyobb esélyük van a felhasználók figyelmének megragadására (Burai, 2022). Hasonlóképpen, az ilyen konfrontatív, érzelemtelített bejegyzések nagyobb eséllyel váltanak ki felhasználói interakciókat³ is (megosztások, hozzászólások stb.), tovább növelve ezzel az ilyen jellegű tartalmak terjedését (Bene, 2020; Burai–Bene, 2021; Burai, 2022). Ehhez az aspektushoz szorosan kapcsolódnak a politikusi üzenetek *tematikai változásai* is, mivel a konfrontatív stílus felé történő elmozdulás, az ugyancsak konfrontatív, megosztó tematikai elemek irányába történő elmozdulást hozza magával: jóval nehezebb ugyanis megosztó, indulatokat generáló, konfrontatív diskurzust folytatni pártprogramokról, intézményi reformokról vagy szakpolitikai elképzelésekről, mint politikai vetélytársak hibáiról, hiányosságairól, amelyekkel szinte kéz a kézben járnak a düh, a frusztráció és a félelem aspektusai (Altheide–Merkovity, 2021; Szabó et al., 2021), lehetőséget biztosítva ezzel az ellenséggépző narratívák erőteljesebb térnyerésének. Összegezve ezeket a tendenciákat, a digitális tér sajátosságai olyan fogalmakkal ragadhatók meg, mint a perszonalizáció, az önmediatizáció, valamint a viralizáció: az online térben megjelenő politikusoknak képesnek kell lenniük (már-már maguk is influencerekké válva) saját politikai narratíváik terjesztésére egy olyan erőteljesen kompetitív közegben, amelyben vetélytársaik nem pusztán politikai szereplők és meg kell tudniuk találni azokat az eszközöket, amelyek minél szélesebb körben képesek felhasználói reakciók kiváltására (Bene, 2020: 193.; Merkovity, 2022: 126.).

Mindezek tükrében felmerül a kérdés, vajon miként idomulnak a politikai ellenséggépzés, egyébként relatíve széleskörben alkalmazott módszerei és nyelvi technikái a digitális tér által lefektetett játékszabályokhoz. Jelen tanulmány tehát alapvetően annak feltárására törekszik, hogyan jelennek meg a politikai ellenséggépzés sajátosságai a digitális nyilvánosságban, illetve, hogy miben tér el a közösségi médiában megjelenő ellenséggépzés annak „klasszikus” formáitól, figyelemmel arra is, hogy miként igazodnak ezek a jellegzetességek a digitális nyilvánosság platformjai adta keretekhez és hogyan használják ki a politikusok a közösségi média által kínált lehetőségeket az ellenséggépzés tekintetében. Mindezeknek az összefüggéseknek a megértéséhez mindenekelőtt a diszkurzív politikatudomány, a politikai antropológia, illetve a politikai gondolkodás szakirodalmát hívjuk segítségül, majd a politikai kommunikáció irodalmának a nyilvánosság, illetve a digitális nyilvánosság jelen tanulmány keretei között alkalmazott fogalmait tisztázzuk. Ezt követően nemzetközi kitekintést teszünk az esettanulmányi vizsgálódás alapjául szolgáló előválasztások irodalmának területére, annak feltérképezése érdekében, meny-

nyire illeszkednek a magyar esettel kapcsolatos megfigyelések a nemzetközi trendekhez. Végezetül, az elméleti keretek ismertetése az empirikus vizsgálódás keretéről szolgáló kutatási módszer, a tartomelemzés irodalmának néhány alapvetésével zárul.

ELMÉLETI KERET

Ellenségképzés

Vizsgálódásom elméleti keretét a hazai politikatudományban Szabó Márton nevével fémjelzett *diszkurzív politikatudomány* megközelítésmódja adja, amelyet alapvetően interpretatív, konstruktivista szemléletmódja, kommunikatív jellege tesz alkalmassá a digitális nyilvánosság felületein megjelenő politikusi megnyilvánulások tanulmányozására. E megközelítés szerint a politikai folyamatokat csak abban az esetben tudjuk helyesen értelmezni (s ezáltal megérteni), ha eltávolodunk a tudomány alrendszerére jellemző igaz–hamis-dichotómia szerinti értelmezéstől, s igazságtartalmuk helyett a politikai folyamatokban betöltött *szerepük* felől közelítjük meg az egyes politikai aktorok nyilvános értelemátadási folyamatait, azaz diskurzusait. A diszkurzív politikatudomány középpontjában tehát alapvetően az *értelmezés* áll: a társadalmi-politikai valóságra nem emberfüggetlen, objektíve létező valóságként tekint, hanem emberek által létrehozott és alakított, konstrukciós valóságként. A politika mibenléte eszerint tehát mindenkor az, amit a közösség tagjai politizáló lényként, adott keretek között belőle kiformálnak és működtetnek (Szabó, 2016: 18–21.). Ebben az ember- és közösségközpontú megközelítésben a diszkurzív politikatudomány osztja tehát a politikai antropológia szemléletmódját, hogy a politikára a konstruáltság világaként tekint, amelynek alakításában kitüntetett szerepet tölt be a *politikai nyelv*, amelyre a diszciplína, mint a hatalom szimbolikus eszközére tekint. E megközelítésben a politikai nyelv *konstitutív jelleggel* bír, azaz miközben jelentéseket közvetít egyének és társadalom között, olyan igazságkonceptiók és tudásstruktúrák létrehozására is képes, amelyek befolyással bírnak a társadalmi-politikai környezetre, alakítva ezzel akár a fennálló hatalmi viszonyokat is (Zentai, 1997). A politikai nyelvnek e kettős természetére, a politikát a diszkurzív cselekvéssel azonosítva, Gianpietro Mazzoleni is felhívja a figyelmet, a politikai kommunikáció oldaláról is hangsúlyozva politika és beszéd egymásra épülő, elválaszthatatlan jellegét (Mazzoleni, 2006: 102.).⁴

A politikai mező, amely A. Gergely András értelmezésében nem más, mint „társadalmi és uralmi erőhatások, interakciók kerete” (A. Gergely, 1996), a fentiekkel összhangban a társadalmi folyamatok szubjektív megélésének, a je-

lentések folyamatos újraértelmeződésének enged teret, miközben az egyes cselekvési formákhoz kapcsolódó szimbólumok képesek akár egymást erősítő, akár egymásnak ellentmondó konstrukciók összekapcsolására is, kihasználva az adott kultúrába ágyazódott asszociációs kapcsolatokat. Szimbólumok révén ezáltal az egyes konkrét események, történeti mozzanatok absztrakt értékekkel kapcsolódhatnak össze, amelyek így adott politikai szituációban erőteljes érzelmi reakció kiváltására képesek. Ahogy arra Zentai rámutat, a kultúra szimbolikus szerkezetén belül kognitív és emotív mozzanatok egymást kiegészítve jelentkeznek, amelyeken belül az expresszív formák jelentősége – az absztrakciókkal szemben – konkrét, könnyen megragadható és befogadható mivoltukból fakad (Zentai, 1997: 16–24.) A politikai mező tekintetében a választási aktus, a választójog gyakorlása, ahogy az országgyűlési választásokon, úgy az előválasztás során is, alapvetően mindkét elemet, a kognitív és az érzelmi aspektust is erőteljesen megtestesíti, kézenfekvő példáját kínálva ezáltal a későbbiekben a szűkebb vizsgálódásnak, amelyet a választás és reprezentáció szoros összefüggései, kölcsönhatásai és a diszkurzív térben való megjelenési formái még inkább indokoltta tesznek.

Szorosan kapcsolódik mindehhez a diszkurzív politikatudományi megközelítésnek az a sajátossága is, miszerint a politikát kollektív létezőként fogja fel, amelyben magát a politikai közösséget is a társadalmilag kompetens beszéd hozza létre, egymás reflexiók kategóriájaként értelmezve ezáltal beszédet és közösséget (Szabó, 2016: 20–21.). Illeszkedik e keretrendszerhez továbbá a politikai gondolkodás irodalmának megközelítésmódja is. Eszerint ugyanis ahhoz, hogy egy politikai közösség meg tudja teremteni saját *cselekvőképességét* (amelyre végső soron a politikai gondolkodás irányul) elengedhetetlen az adott közösség *önmeghatározásának* megfogalmazása – amely magába foglalja annak kijelölését is, *kivel/kikkel szemben* határozza meg önmagát az adott közösség (Schlett, 2018: 41–49.). Az ellenségkijelölés tehát ebben a megközelítésben egyáltalán nem önkényes mozzanatként, hanem elemi fontosságú funkcióval rendelkező jelenségként jelenik meg.⁵

Mindez magába foglalja ugyanakkor azt is, hogy noha demokratikus politikai viszonyok között természetesnek vehető a politikai aktorok közti legalizált és nyílt kompetíció, a politikai ellenfelek mégsem adottságként jelennek meg ebben a keretrendszerben, hanem diszkurzív praxis „termékeiként”, azaz a résztvevők által, a politikai nyelv révén konstruált tényezőként. Megjegyzendő továbbá, hogy Szabó kétirányú jelenségként tekint az ellenségkonstruálás folyamatára: relevanciavesztés esetén a retorika által életre hívott ellenséges viszony megszűnését/megszüntetését is e gyakorlat eredményének tekint (Szabó, 2016: 469.).

Ugyanakkor értelemszerűen a politikai nyelvnek e konstitutív jellege sem korlátlan, s a fennálló viszonyok megváltoztatására irányuló gondolati tevé-

kenységeknek is határt szabnak a „tények világának” bizonyos keretrendszei – mint azt Schlett István írja – „annyiban mindenképpen, hogy a cselekvések körét behatárolják a »dolgozók«, a készen kapott körülmények, amelyek befolyásolják az emberi cselekvések eredményét” (Schlett, 2018: 39).

Nyilvánosság

Láthattuk tehát, hogy a politikai valóság diskurzusok révén, s a politikai nyelv által történő alakítása visszatérő momentumként jelent meg a különböző diszciplínák megközelítésmódjaiban, kevés szó esett még azonban a vonatkozó diskurzusoknak keretet biztosító politikai nyilvánosság fogalmáról.

Jürgen Habermas eredeti meghatározásában a *politikai nyilvánosság* fogalma szoros összefüggésben áll a demokrácia fogalmával, hiszen (a nyílt társadalmi vitán, a közvéleményen keresztül) a népakarat megjelenési terepeként a nyilvánosságot tekintette a hatalommellenőrzés leghatékonyabb állampolgári eszközének. Habermas klasszikus fogalmának értelemben tehát a politikai nyilvánosság „azon kommunikációs feltételek gyűjtőfogalma, amelyek közt létrejöhet az állampolgárok közönségének diszkurzív vélemény- és akaratképzése” (Habermas, 1991: 34.). Funkcióját tekintve tehát a társadalmi nyilvánosság a szabad és az egyenlő állampolgárok véleménycseréjének nyújt terepet – a tömegmédia megjelenésével pedig mindez kiegészíthető azzal az aspektussal is, miszerint a nyilvánosság közvetítő terének égisze alatt megfogalmazódott problémákat és véleményeket (saját szűrőmechanizmusain keresztül) a média intézményei „hangosítják fel” és közvetítik tovább a politikai intézmények irányába (Merkovity, 2018: 58–59.).

A nyilvánosság tehát alapvetően az a platform, amely lehetőséget teremt a magányszemélyek számára, hogy bekapcsolódhassanak a társadalom egészét érintő viták nyilvános tárgyalásába (Splichal, 2010: 159.), egyfelől integrálva ezzel az adott közösséget, másfelől lehetővé téve egy, a nép kollektív akaratának tekinthető közvélemény kialakulását. Ezen aspektusokon túlmenően azonban a fogalom praktikus megközelítése szerint a nyilvánosság az a platform, amely kapcsolatot teremt az „egyszerű állampolgár” és a kormányzás között, elősegítve ezzel a társadalmi konfliktusok rendezését, növelve a kormányzat legitimitását, és elősegítve – az eredeti habermasi koncepcióval összhangban – a hatalomban lévő személyek számon kérhetőségét (Salvatore et al., 2013: 2–3.).

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a nyilvánosságot nem kezelhetjük egyetlen egységként: megkülönböztethető ugyanis politikai és a kulturális nyilvánosság is (Gripsrud et al., 2010: xx–xxii.), amelyeket alapvetően különböző, de a digitális korban mégis összefonódó jogi normák hatnak át. Mivel azonban

ezek az aspektusok technikai értelemben egyaránt megjelennek a digitális nyilvánosság terepein, így jelen tanulmány a továbbiakban egységben kezeli őket.

A közösségi média különböző felületeinek a politikai kommunikációban történő egyre jelentősebb mértékű térnyerésével összhangban az állampolgári véleménynyilvánítás korábban tárgyalt aspektusai szintén egyre nagyobb hangsúlyt kaptak, tekintettel arra, hogy a szóban forgó platformok nagyfokú inkluzivitása kézenfekvő terepet biztosított a felhasználói vélemények ütköztetésének. Többek között ezek a tendenciák is hozzájárultak a digitális nyilvánosság fogalmának kikristályosodásához, amely kifejezés alatt alapvetően az információs és kommunikációs technológiák segítségével létrejövő nyilvánosságot értjük, „amelynek megjelenési helye minden olyan nyíltan elérhető platform, ahol a kommunikációs folyamatok érdeklődő szereplői megfigyelőként vagy résztvevőként lehetnek jelen”, így tehát ide sorolható a különböző közösségi oldalaktól a weboldalakon át a blogokig szinte minden digitális platform. Fontos különbség ugyanakkor a nyilvánosság korábban tárgyalt fogalmaihoz képest, hogy míg a korábbi megközelítések esetében az eltérő vélemények ütköztetésének eredményeképpen megszülető közös álláspont kialakítása végig központi célként volt jelen a diskurzusban résztvevő, jól beazonosítható identitással rendelkező szereplők között, addig a digitális nyilvánosság platformjain egyáltalán nem cél az álláspontok közelítése, vagy a közös álláspont kialakítása, az egyes platformok által biztosított anonimitási lehetőség pedig kifejezetten ösztönzően hathat ennek az ellenkezőjére, azaz a vitában felmerülő álláspontok közti szakadékok tudatos elmélyítésére is (Merkovity, 2018: 59.).

Megállapíthatjuk tehát, hogy a digitális nyilvánosság felületeinek törvényszerűségei több tekintetben is drasztikusan eltérnek a politikai kommunikáció „klasszikus” terepeitől, így feltételezhető, hogy az ellenségképző politikai narratívák és diskurzusok is eltérő megjelenési formát öltenek a vonatkozó platformokon.

Előválasztások – nemzetközi kitekintés

Az előválasztások intézményére a témával foglalkozó szakirodalom alapvetően úgy tekint, mint egy olyan eszközre, amely egy adott párton belül hivatott elősegíteni a demokratizálódás folyamatát azáltal, hogy már a jelöltállítás folyamata során is lehetőséget biztosít az állampolgári részvételre.⁶ Noha az intézmény alkalmazásának legrégebbi hagyománya az Amerikai Egyesült Államokban van – s a legtöbb figyelmet is az USA elnökválasztási rendszerében, az elnökjelölt-aspiránsok közti megmérettetés formájában kapja –, a szakirodalom és a politikai gyakorlat az eszköz alkalmazásának számos további for-

máját ismeri. Az előválasztások gyakorlati alkalmazásának sokszínűsége és a megnövekedett szakirodalmi érdeklődés egyaránt szoros összefüggésben áll azzal, hogy az utóbbi évtizedekben egyre több USA-n kívüli állam is implementálta saját politikai rendszerére az előválasztások valamely formáját Latin-Amerikától Európán át Ázsiáig, az adaptáció során saját politikai kultúrájukhoz, az adott állam politikai rendszeréhez és az aktuálpolitikai kontextushoz igazítva az intézményt (Sandri–Seddone, 2016).

Megnehezíti a vizsgálódást ugyanakkor, hogy az előválasztásokkal foglalkozó szakirodalom oroszlánrésze az USA rendszerének elemzésére fókuszál (Ware, 2002; Cohen et. al., 2008), míg az USA-n kívüli előválasztások rendszereinek leírására, illetve elemzésére jellemzően esettanulmányi vizsgálódások reflektálnak (Pasquino, 2011; Seddone–Venturino, 2013; De Luca, 2014; Pasquino, 2016; Pasquino–Valbruzzi, 2016; Bernardi et. al., 2017), s csupán kevés olyan összegző munka született, amely ezek eredményeinek szintetizálására, egységes fogalmi és értelmezési keretbe foglalására törekszik (Kenig et. al., 2015; Seddone–Venturino, 2016).

Az egyik legfontosabb különbség, amely az USA-n kívüli előválasztásokat elhatárolja a klasszikus amerikai gyakorlattól, hogy az újonnan megjelenő európai, latin-amerikai, ázsiai és afrikai előválasztások keretrendszerét jellemzően nem jogi normák rögzítik, a folyamat szabályait ehelyett az előválasztási folyamatban részt venni kívánó pártok szabad döntései, illetve megállapodásai határozzák meg. Ebből is következik, hogy az USA-n kívüli előválasztások megszervezését és lebonyolítását az állam helyett maguk az érintett pártok vállalják magukra – noha több esetben az állami adminisztráció együttműködése mellett. Megjegyzendő továbbá, hogy azokban az USA-n kívüli államokban, ahol ismert az előválasztás intézménye, a folyamat jellemzően az érintett államok mindössze egy-egy pártját, vagy pártszövetségét érintik, így felesleges is volna a központi állami szerepvállalás (Sandri–Seddone, 2016).⁷

Az előválasztások tipizálását illetően az egyik legalapvetőbb distinkció a *nyílt*, illetve *zárt* előválasztások megkülönböztetése, amelyek legfőbb különbsége az előválasztáson szavazati joggal rendelkező személyek körében rejlik: míg zárt előválasztáson csak az adott párt tagsága, vagy annak egy meghatározott része szólhat bele a döntés meghozatalába, addig nyílt előválasztás esetében a részvétel nem kötött a párttagsághoz. Noha az európai gyakorlat elsősorban a zárt előválasztások irányába billenti a mérleget (pl. Románia, Szlovákia), több európai államban is megjelent a nyílt előválasztások intézménye (pl. Olaszország, Franciaország) (Sandri–Seddone, 2016: 10.).

További fontos különbségtétel tehető az előválasztások különböző típusai között aszerint, hogy milyen személyi kör megválasztására irányulnak. Ennek két alapvető formája, amikor a döntés a *pártvezetés* megválasztására vonatkozik (leadership selection),⁸ illetve amikor az előválasztás azoknak a *jelölteknek*

a kiválasztását tűzi ki célul, akik egy soron következő választás alkalmával megmérettethetik magukat az adott párt színeiben (candidate selection) (Kenig et. al. 2016). Az USA-n kívüli előválasztási gyakorlatok tekintetében e két kategória közül is az első típus bizonyul gyakoribbnak, míg a jelöltek kiválasztását célzó kategória a kevésbé jellemző. Utóbbi ráadásul további alkategóriákra bontható aszerint, hogy a végrehajtó hatalom fejének (államfő- illetve miniszterelnök-jelölt⁹) vagy egy törvényhozási választás képviselőjelöltjeinek a megválasztására irányul (Sandri–Seddone, 2016: 10).

Noha a végrehajtás fejének nyílt előválasztások útján történő kiválasztásának a nem prezidenciális kormányzati rendszerekben nincs hagyománya, egyre több európai államban jelenik meg ez a tendencia: Olaszországban először 2005-ben használták ezt az eszközt a baloldali koalíció miniszterelnök-jelöltjének a megválasztására, Franciaországban pedig 2011 óta van jelen egyes pártok esetében az elnökjelöltek nyílt előválasztások útján történő megválasztása (De Luca–Venturino, 2016).¹⁰

A kelet-közép-európai régióban egyelőre gyerekcipőben jár az előválasztás intézményének alkalmazása: bár Szlovákiában és Romániában egyaránt volt rá példa, mindkét esetben az előválasztások zárt verziója mellett tették le a voksukat az érintett pártok, az eszköz alkalmazása pedig epizodikus jellegű maradt, nem honosodott meg a politikai gyakorlatban (Gherghina–Spác, 2016). Megjelent továbbá a nyílt előválasztás intézménye a közelmúlt lengyel belpolitikájában is, a 2020-as elnökválasztást megelőzően. A 2021-es magyarországi előválasztás a fenti trendek közül a végrehajtó hatalom vezető tisztségviselőjének jelöltjét nyílt előválasztással kiválasztani kívánó megoldások sorába illeszkedik.

Legyen szó bármely típusról is, kutatási eredmények és történelmi példák egyaránt bizonyítják, hogy noha az előválasztások alkalmazásának számos haszna lehet az intézményt alkalmazó pártok politikai előnyszerzésére nézve,¹¹ kutatások sora hívja fel a figyelmet a túlzottan kiélezett előválasztási kampányok veszélyeire, potenciális negatív hatásaira. Erősen kiélezett verseny esetében ugyanis az előválasztási jelöltek közti kölcsönös delegitimációs narratívák súlyosbíthatják a párton, illetve pártszövetségen belüli konfliktusokat, ezáltal negatívan befolyásolva a későbbi választási eredményeket (Ranney, 1981; Gallagher–Marsh, 1988). Felerősítheti ezt a tendenciát, hogy a belső konfliktusok kiéleződése jellemzően nagyobb médiafigyelmet is von maga után, tovább rontva ezzel a választók szemében az érintett politikai aktorokról alkotott képet (Hazan–Rahat, 2010). Negatív hatása lehet továbbá az előválasztásoknak az őket követő választásokon megmutatkozó választási részvételre is, abban az esetben, ha a kiéleződött konfliktusban alulmaradt jelölt támogatóit az előválasztásokon a győztes jelölt elidegeníti magától az általa alkalmazott negatív kampány révén (Stone, 1986).

Tekintettel az USA-n kívüli előválasztások szakirodalmának sokszínűségére, illetve szétaprózódottságára, kevés olyan elemzéssel, esettanulmánnyal találkozhatunk, amelyek releváns összehasonlítási alapként szolgálhatnának az egyes előválasztási kampányok tekintetében. Nehezíti a vizsgálódást továbbá, hogy az egyes államok előválasztásait feldolgozó kutatások jellemzően elsősorban institucionalista megközelítésből szemlélik azokat, így elsősorban az intézmény implementálásának módjával, szabályrendszerével, strukturális környezetével és következményeivel foglalkoznak, a kampányoknak és a bennük résztvevő aktoroknak kevesebb figyelmet tulajdonítanak. Visszatérő elemnek tekinthetők ugyanakkor még ezekben az institucionalista fókuszú kutatásokban is a politikai- és pártrendszer perszonalizációjára – esetenként amerikanizációjára – vonatkozó megfigyelések, amelyet a szerzők rendre az előválasztások legitimációs aspektusaival kapcsolnak össze, valamint azzal a jelenséggel, hogy az erős, karizmatikus vezetővel aktuálisan éppen nem rendelkező, fragmentációval küszködő politikai oldalak számára az előválasztás eszköze biztosította a perszonalizációs trendekhez történő alkalmazkodás – s ezáltal a politikai túlélés – lehetőségét (Pasquino, 2011: 672–673.; Baloge et al., 2014: 3.; Pasquino, 2016: 5.). Egy, a 2011-es francia, előválasztási kampány online kontextusát vizsgáló kutatás külön kiemelte az online platformok perszonalizációt, illetve spektakularizációt erősítő hatását, hangsúlyozva, hogy a jelöltek karizmája és retorikája az online térben felerősítve jelenik meg, gyakorlatilag teszt elé állítva ezáltal a jelölteket az online platformok adta kerekhez való alkalmazkodási képességük tekintetében (De Luca–Theviot, 2014).

Az a néhány kutatás, amely vizsgálódásának tárgyává teszi az előválasztási kampányok jellegét is,¹² arról tanúskodik továbbá, hogy a jelöltek közti konfrontáció az esetek többségében mérsékeltnek tekinthető: ha megfigyelhetők is összetűzések a versenyben résztvevő szereplők között, azok jellemzően nem lépik át azt a határt, amely ellehetetlenítené a további együttműködést a felek között (Vicentini, 2013) és nem jellemző a szélsőséges álláspontokat képviselő jelöltek térnyerése sem (Carey–Polga–Hecimovich, 2006).¹³ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy több esetben maga az előválasztást kezdeményező párt az a szereplő, amely beszabályozza a megmérettetésen résztvevő aktorok mozgásterét a kampány vonatkozásában, elkerülve ezzel annak kiéleződését. A 2002-es és 2010-es szlovákiai előválasztásokon a Szlovák Demokratikus és Keresztény Unió és Demokrata Párt kifejezetten tiltotta a negatív kampányt a versengő politikusai számára a gyakorlatban (Gherghina–Spác, 2016), Izland esetében pedig – noha az előválasztás eszközével élő pártokat eltérő gyakorlat jellemzi – találkozhatunk olyan megoldásokkal, amelyek az előválasztási kampányra fordítható keretösszeget limitálják, illetve olyanokkal is, amelyek az összegek felhasználási módjait szabályozzák, ideértve például a fizetett hirdetések vásárlásának tilalmát (Indriðason–Kristinsson, 2016).

ESETTANULMÁNY

Módszertan

A politikai aktorok digitális térben megjelenő narratíváinak vizsgálatára a tanulmány soron következő, esettanulmányi részében a tartomelemzés módszertanát hívjuk segítségül (Potter – Wetherell, 1987; Burman–Parker, 1993; Attride-Stirling, 2001; Braun–Clarke, 2006).

Noha a tartomelemzés módszertani megközelítése alapvetően a politikai pszichológiai vizsgálatok területéről ered, egyre elterjedtebb a módszer használata (Braun–Clarke, 2006) a politikatudományi vizsgálatok tágabb körében is, tekintettel arra, hogy kifejezetten alkalmas nagyobb adatmennyiségek hatékony kezelésére, áttekinthető rendszerbe rendezésére.

A kvantitatív vizsgálat szövegtörzsét a 2021-es ellenzéki előválasztáson második fordulóra jutott pártok/szervezetek vezető politikusainak Facebook-bejegyzései (tehát Dobrev Klára, a Demokratikus Koalíció, és Márki-Zay Péter, a Mindenki Magyarországa Mozgalom hivatalos Facebook-oldalai által közzétett tartalmak) szolgáltatták, a vizsgált időintervallum pedig a 2021. szeptember 6-a és október 16-a közti időszakra terjedt ki. Az elemzés kezdődátuma a jelöltállításához szükséges aláírási leadásának határidejét jelöli, míg a záródátum az ellenzéki előválasztás második fordulójának zárónapja. Ebben az időszakban a vizsgált Facebook-oldalakon összesen 936 Facebook-bejegyzés jelent meg. A vonatkozó tartalmakat a Facepager ingyenesen hozzáférhető szoftver használatával gyűjtöttük össze. Az esetek kiválasztásakor a kiindulópontot alapvetően az az előfeltevés adta, miszerint az előválasztás lezárultához közeledve számíthatunk a felek közti viszony kiéleződésére, így a versengés végéhez közeledve nagyobb esély mutatkozik az ellenségképző narratívák megjelenésére.

A bejegyzések kódolása során alapvetően a leggyakoribb narratívák, illetve bejegyzés típusok beazonosítása volt a cél, kiemelt figyelemmel annak meghatározására, megfigyelhető volt-e az egyes Facebook-oldalak esetében – és ha igen, milyen mértékben – a politikai ellenségképzés technikáinak alkalmazása.

Utóbbi kérdés megválaszolásához a politikai ellenségképzés irodalmának a *narratív kizorítási eljárásra* vonatkozó meghatározását használtuk. E koncepció kiindulópontja, hogy mivel demokratikus politikai berendezkedések esetében a politikai versenyben résztvevő pártok *legálisan* nem teremthetnek maguknak ellenfélmentes politikai környezetet, így – jogi eszközök híján – diszkurzív technikák segítségével igyekeznek ellenlábasait kizorítani a közéletből. E narratív kizorítási eljárás első lépése, amikor a vetélytársak oly módon kezdenek kommunikálni egymásról, mintha ellenfelük nem volna a politikai élet legitim szereplője – ellenkezőleg, mintha *a közösség kifejezett ellen-*

sége volna. Fontos distinkció ebben az esetben, hogy a politikai nyelv által ismert klasszikus ellenségkategóriákhoz (ld. külső ellenség, hódító stb.) képest ebben az esetben a rivális ellenség nem kívülről érkezik, hanem a politikai élet ismert, aktív és jelentős *belső* szereplője: azaz olyan valaki, akire mindeddig úgy tekintettünk, mint saját közösségünk tagjára. A rivális ellenség konstruálásának specifikuma tehát, hogy alapvetően *legális politikai aktorok* – és tevékenységeik – *ellen irányul*, a rivalizálás elsődleges eszköze a másik *legitimitásának megkérdőjelezése* vagy tagadása (Szabó, 2016).

A rivális ellenség megteremtésének eszközrendszere alapvetően két kategóriát foglal magába. 1) Az első esetben a beszélő az ellenfele *belső tulajdonságait* demonizálja. A diskurzus középpontjában ebben az esetben az ellenfél megváltoztathatatlan belső vonásai állnak, a narratíva tehát nem az ellenfél programjáról, taktikájáról vagy cselekedeteiről, hanem alapvetően romlott belső természetéről szól (ld. korrupt, áruló stb.). 2) Az eljárás másik esete, amikor a beszélő ellenfele *cselekedeteit* kriminalizálja, s az egész politikai közösségre nézve károsnak, ártalmasnak nyilvánítja azokat. Ebben az esetben további két alkategóriát különböztetgetünk meg e károkozás súlyossága szerint. 2a) Enyhébb esetben a beszélő ilyenkor ellenfele *inkompetenciájának* tudja be a közösségre ártalmas cselekedet motivációját, tehát annak alkalmatlanságára, hozzá nem értésére helyezi a hangsúlyt. 2b) Súlyosabb esetben a destruktív tevékenységet *tudatos károkozásként*, az ellenfél rossz szándékának manifesztációjaként aposztrofálja a beszélő, kommunikációjában az ellenséges személy vagy csoport úgy jelenik meg, mint akinek kifejezetten célja ártani az adott közösségnek (Szabó, 2016).

Az összegyűjtött adatok kódolása során tehát a fő narratívák és bejegyzéstípusok kategorizálása mellett alapvetően a narratív kiszorítási eljárás valamely fázisának vagy esetének a meglétét (vagy hiányát) igyekeztünk beazonosítani.

EREDMÉNYEK

Az empirikus elemzés tárgyát képező tartalmak kódolása során a bejegyzéseknek alapvetően öt jól elkülöníthető típusa rajzolódott ki. 1) Az első típusba alapvetően azok a „*menj el szavazni!*”-típusú tartalmak sorolhatóak, amelyek általános kampányüzeneteket fogalmaztak meg, s elsősorban az előválasztásokon való részvételre buzdítottak. 2) A második csoportot a különböző „utcafórum” jellegű bejegyzések alkották, amelyek elsősorban a miniszterelnök-jelöltek országjárását közvetítették a felhasználók felé, gyakran életképekkel tarkítva az ide sorolható tartalmakat. 3) A harmadik kategóriát a *kormánypártokra* vonatkozó bejegyzések tették ki, amelyek vagy a kormánypártok múltbéli hibáira vagy azok jövőbeli elszámoltatásának ígéretére irányultak. 4) A

negyedik, s egyben a legnagyobb számban megjelenő bejegyzéstípus a *saját jelölt, párt vagy szervezet érdemeit* hangsúlyozó, alapvetően pozitív hangvételű tartalmakból állt össze. 5) S végezetül, az ötödik kategóriába kerültek azok az elvétve megjelenő tartalmak, amelyek valamelyik *ellenzéki vetélytárssal szembeni* üzeneteket fogalmaztak meg.

1. táblázat. A vizsgált Facebook-bejegyzések típusai

Kategória megnevezése	Bejegyzések típusai
1. Általános kampány	Általános mozgósítás, mobilizáció; az előválasztási részvétel propagálása („ <i>menj el szavazni!</i> ”); szavazásra, támogatásra, bevonódásra ösztönzés („ <i>Tartsatok ve-lünk!</i> ”).
2. Utcafórum	A jelöltek országjárásának bemutatása, bejelentkezé- sek; sajtótájékoztatók az egyes állomásokról; helyi ügyek, témák bemutatása; helyi támogatókkal való találkozások bemutatása, leírása.
3. Kormánypártok bűnei	Elhibázott kormányzati intézkedések, korrupciós bot- rányok, az elszámoltatás ígérete kormányra kerülés esetén, a NER lebontásának ígérete.
4. Saját jelölt érdemei	A saját jelölt kompetenciájának, felkészültségének, érdemeinek, sikereinek bemutatása, illusztrációja; szakpolitikai megoldások prezentálása a felmerülő problémák vonatkozásában; támogatottsági adatok prezentálása a saját jelölt vonatkozásában.
5. Ellenzéki vetélytárs kritikái	Az ellenzéki vetélytárs elhibázott szakpolitikai elkép- zeléseinek bemutatása; a vetélytárs inkompetenciá- jának, alkalmatlanságának illusztrálása; a vetélytárs karakterének támadása.

Demokratikus Koalíció

A Demokratikus Koalíció narratívájának középpontjába a párt jelöltjét, Dobrev Klárát és az ő rátermettségének, valamint esélyességének a hangsúlyozását állította. Ennek alátámasztására a DK Facebook-oldalának számos bejegyzése tartalmazott közvélemény-kutatási adatokat, vagy osztott meg egy az egyben különböző közvélemény-kutatással foglalkozó intézetek által közzétett bejegyzéseket: „A második fordulóban is szavazzunk a legalkalmasabb miniszterelnök jelöltre, Dobrev Klárára, aki nemcsak győzni tud, hanem kormányozni is!”

A párt narratívája tehát alapvetően az általuk állított miniszterelnök-jelölt kompetenciája, felkészültsége és elhivatottsága köré épült, többségében pozi-

tív kampányüzenetekkel dolgozva, a felállított kategóriák közül tehát a 4)-es kategóriába sorolható bejegyzések dominanciája volt jellemző, de szintén nagy arányban képviseltették magukat a második kategória, azaz az utcaforum jellegű bejegyzések tartalmi is – noha ezeket a DK oldala elsősorban Dobrev Klára saját, hivatalos oldaláról osztotta tovább, nem saját tartalomként tette közzé. Érdekeség továbbá, hogy a saját jelölt pozitív tulajdonságait hangsúlyozó bejegyzések jelentős hányada a pozitív belső tulajdonságok (ld. felkészültség, rátermettség stb.) mellett azt emelték ki, hogy Dobrev az előválasztás egyetlen női jelöltje.

A pozitív üzenetek mellett hangsúlyosan megjelentek ugyanakkor a kormánypártokra vonatkozó bejegyzéstípus közül az elszámoltatást ígérő tartalmak: „Az fájna csak igazán Orbán Viktornak, ha egy nő győzné le és bizonyítaná be neki, hogy lehet ezt az országot szívvel és szakértelemmel kormányozni.”

Az utolsó kategóriába tartozó, azaz az ellenzéki riválist kritizáló bejegyzések gyakorisága, az előzetes feltételezéseknek megfelelően, alapvetően a vizsgálati időszak – s ezzel az előválasztás – végéhez közeledve indult növekedésnek (visszatükrözve ezzel a Dobrev és Márki-Zay között kiéleződő vitát). A kampány nagy részében azonban egyáltalán nincs dominánsan jelen ez a típusú narratíva a DK-Facebook kommunikációjában: „Ez az összefoglaló azt mutatja, hogy Márki-Zay Péternek minden napra jut egy hazug mondata.” (október 13.)

Nem beszélhetünk azonban a narratív kiszorítási eljárás kritériumainak teljesüléséről azokban az esetekben sem, amikor ténylegesen megjelenik a vetélytárs kritizálása valamilyen formában, hiszen noha kétségtelen, hogy a bárati hangnemtől távol áll a szóban forgó tartalmak stílusa, egyik bejegyzés sem nyilvánítja a másik felet explicite a politikai közösség ellenségének, azaz nem konstituál ellenséges kategóriát a politikai nyelv alkalmazása által.¹⁴ „A DK reagálása Márki-Zay Péter azon hazugságára, hogy a DK nem adta le mind a 82 000 ajánlást, amit Dobrev Klára gyűjtött. A valóság az, hogy de, igen. A DK az Országos Előválasztási Bizottság által megállapított határidőig több mint 82 000 ajánlást adott le az előválasztási irodán. Márki-Zay Péter hazudott.” (október 13.)

Dobrev Klára

A DK Facebook-kommunikációjához hasonlóan Dobrev Klára fő narratívája is elsősorban felkészültségének, elhivatottságának és – a DK-hoz képest kifejezetten nagy arányban – a kampányba és az országjárásba fektetett idő és kemény munka hangsúlyozása állt. Megállapítható tehát, hogy Dobrev saját hivatalos Facebook-oldalán jóval nagyobb szerepet kaptak azok az *utcaforum*

jellegű bejegyzések, amelyek a választókkal való személyes találkozást, az állampolgári igények meghallgatását tüzték zászlajukra.

A jelölt saját rátermettségét középpontba állító bejegyzések esetében jól beazonosítható tendenciaként jelent meg az a törekvés, hogy az „ön-reklám” helyett elsősorban inkább a mások általi támogatásra, azaz egyfajta endorsment-politikára kerüljön a hangsúly, ennek a kategóriának a tartalmi között több esetben találhatunk más politikusokkal vagy egyéb közéleti személyiségekkel közös fotókat, amelyekkel az illetők deklarálják támogatásukat a DK-s jelölt irányába. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy Dobrev kampányának egyik központi szlogenje („Nemcsak győzni kell tudni, hanem kormányozni is!”) Dobrev rátermettsége és felkészültsége mellett implikálja a vetélytársa inkompetenciáját is.

A negatívabb hangvételű kategóriák felé közeledve a narratíva további központi eleme volt az ellenzéki összefogás védelmének témája („Meg kell védeni az összefogást!”), hol explicite kimondva, hol csak óvatosan implikálva, hogy ez a védelem nem elsősorban külső behatások, hanem a belső bomlasztás ellen kell, hogy érvényesüljön.

„Aki szétveri az összefogást, az feladja a 2022-es kormányváltást is. Ezt nem hagyhatjuk! Ha kell, akkor küzdelem árán is meg fogom védeni az ellenzéki összefogást!” (október 12.)

Az ötödik kategóriába sorolható bejegyzések ebben az esetben is az előválasztás végéhez közeledve szaporodtak meg, s noha a hangnem kiéleződése egyértelműen megfigyelhető (például Márki-Zay Donald Trumphoz történő hasonlításában), a narratív kizorítási eljárás kritériumait ezek a tartalmak sem teljesítették.

„Márki-Zay Péter Donald Trumpot idéző személyeskedő lejárató kampánya ezekben a napokban éppen szétveri az ellenzéki összefogást [...]” (október 12.)

A narratív kizorítási eljárás megvalósításához talán legközelebb eső bejegyzések Dobrev Klára Márki-Zay Péternek arra az ATV híradójában elhangzott kijelentésére vonatkozó reflexióiból állnak, amelyben Márki-Zay sajnálatát fejezte ki, amiért az előválasztási versenytől visszalépett Karácsony Gergely korábbi támogatói nyíltan Dobrev mögé álltak, mert szerinte ők ezzel a lépésükkel Orbán Viktor hatalomban maradását szolgálják. Márki-Zay mindezt úgy fogalmazta meg, hogy ezek az emberek „Nem csak Karácsony Gergelyt árulják el ezzel, hanem a hazánkat [...]”, amelyet Dobrev Klára a nyilatkozatot követő napokban úgy interpretált, hogy vetélytársa hazaárulónak titulálta az őt támogatókat, hozzátevé, hogy aki ilyen kommunikációra adja a fejét, annak nincs helye az ellenzéki összefogásban. Dobrev azonban még ezzel együtt is csupán Márki-Zaynak az összefogásba tartozását kérdőjelezi meg, nem nyílvánítja az egész politikai közösség ellenségének.

„Márki-Zay Péter hazaárulónak nevezte azokat, akik az első fordulóban Karácsony Gergelyt támogatták, a második fordulóban viszont már engem. Hazaárulózni a Fidesz szokott. Senki nem hazaárulózott le eddig senkit az ellenzéki összefogásban. Soha. Mert ez tönkretesz mindent, amiért évek óta közösen dolgozunk. Olyan határt lépett át Márki-Zay Péter, amit mindenki átléphetetlennek tartott. Ez már valódi gyűlöletkampány [...]” (október 11.)

Mindenki Magyarországa Mozgalom

Az összes vizsgált Facebook-oldal közül a Mindenki Magyarországa Mozgalom profilja mutatta a legkisebb aktivitást. Az oldalon megjelenő bejegyzések jellemzően általános kampányüzeneteket fogalmaztak meg, így az 1)-es, az általános mozgósítást megfogalmazó üzenetek kategóriájába sorolhatók, de itt is jelen voltak az 2)-es kategória országjárást népszerűsítő tartalmai is.

Mindemellett kifejezetten alacsony volt a saját gyártású tartalmak száma is, ehelyett az oldal elsősorban Márki-Zay saját, hivatalos Facebook-oldalának (relatív nagy terjedelmű) bejegyzéseit osztotta újra. Ezek többsége a jelölt rátermettségét, pozitív tulajdonságait és támogatottságának mértékét hangsúlyozta – utóbbi esetben szintén többször élve a közvélemény-kutatási adatok újraosztásának technikájával is.

Kiemelkedett az oldal ugyanakkor a tartalmak harcias hangvételének tekintetében, ez a harciasság azonban elsősorban a kormánypártok ellen irányult – ezek közül is gyakran a majdani eszmoltatásukat helyezve középpontba.

Az előválasztás végéhez közeledve ezen az oldalon is megjelent a Márki-Zay–Dobrev-összetűzés, de szinte kizárólag Márki-Zay Péter bejegyzésein keresztül, így ezt részletesebben a következő pontban tárgyaljuk.

„AZ ÖSSZEFOGÁST JÁRATJÁK LE A LEJÁRATÓKAMPÁNYOK. Az összefogás sikere érdekében Dobrev Klára fejezze be a lejárató kampányát és ne állítson valótlanságokat – hangsúlyozta Márki-Zay Péter kedden délelőtt. Végtelenül méltatlannak tartom Dobrev Klára eddig sikeresen felépített kampányához azt a hazug gyűlöletkampányt, amelyet most folytat ellenem a sajtó és a közösségi média felületein [...]” (október 12.)

Márki-Zay Péter

Márki-Zay Péter Facebook-kommunikációs narratívájának középpontjában saját jelöltségének konszenzusos mivolta állt, a személye körüli megegyezést használva rátermettségének igazolására. Dobrev Klára bejegyzéseivel hasonlóan a Márki-Zay oldalon megjelent tartalmak között is gyakoriak voltak az

utcafórum jellegű, országjárást népszerűsítő bejegyzések, akárcsak az endorment-politika, azaz saját személyének mások támogatása révén történő népszerűsítése.

„A CIVILEK ÉS PÁRTOK ÖSSZEFOGÁSA LEGYŐZI ORBÁNT. Szerepvállalással meg tudjuk győzni a jobb- és baloldali, a bizonytalan, valamint a vidéki szavazókat is. Egy általam vezetett ellenzéki szövetség a civilek és a pártok között valóban esélyes nemcsak az előválasztás megnyerésére, hanem Orbán Viktor legyőzésére is 2022 tavaszán [...]” (október 8.)

Összhangban azzal, amit jelölőszervezetének esetében is megfigyelhetünk, Márki-Zay bejegyzései között is nagy hangsúllyal szerepeltek a kormánypártok hibáit, illetve közelgő leváltását és elszámoltatását középpontba helyező tartalmak.

„ISZLAMISTA TERRORISTÁKAT IS BEENGEDETT ORBÁN MAGYARORSZÁGRA Habár Orbán Viktor migráns- és Soros-ellenes kampányokat folytat folyamatosan, ő maga az, aki a legtöbb migránst telepített be Magyarországra. [...]” (szeptember 11.)

Az ötödik kategória, azaz az ellenzéki rivális ellen irányuló tartalmak – immáron megjósolható módon – ebben az esetben is gyakoribbakká váltak az előválasztási folyamat végéhez közeledve, ellenséggépítő narratívát azonban ebben az esetben sem azonosíthatunk – a hangvétel ebben az esetben is elsősorban a kormánypárokkal szemben válik inkább harciasná.

„Az ellenzéki összefogás szükséges, de nem elégséges feltétele a kormányváltásnak. Olyan miniszterelnök-jelöltre van szükség, aki széles konszenzust tud teremteni, akire jobb- és baloldaliak, akár még korábban a Fideszt támogatók is szavaznak.” (szeptember 10.)

Meglepő módon az a tartalom, amely talán a legközelebb esik a narratív kiszorítási eljárás enyhébb esetéhez (de még mindig nem éri azt el), még a Márki-Zay–Dobrev-vita kiéleződése előtt látott napvilágot, azonban ez a bejegyzés is relatíve óvatosan implikálja az ellenzéki pártok felelőtlenségét (azaz inkompetenciáját), és ez a megnyilvánulás is körültekintően tartózkodik attól, hogy a politikai közösség ellenségének nyilvánítsa ellenzéki riválisait.

„ÍGÉRETCUNAMI HELYETT FELELŐS KORMÁNYZÁST! Az ellenzéki pártok iszonyatos ígéretcunamival kampányolnak, közgazdászként azonban azt mondom, hogy nagyon felelősen kell gazdálkodni a nemzet vagyonával. [...] A 13. vagy 14. havi nyugdíjak ígéretei helyett a megoldás az, ha tisztességes nyugdíjrendszert vezetünk be.” (szeptember 27.)

KONKLÚZIÓ

Összességében elmondhatjuk tehát, hogy a nemzetközi előválasztási tendenciákkal összhangban, az ellenzéki előválasztás második fordulójába jutott miniszterelnök-jelöltek és jelölőszervezeteik kommunikációjának vizsgálatából megállapítható, hogy a jelöltek, noha fogalmaztak meg keményebb hangvételű kritikákat egymással szemben, alapvetően tartózkodtak az ellenségképző politikai retorika, azon belül is a narratív kiszorítási eljárás alkalmazásától: azaz még az egymás közti konfliktusok kiéleződéséhez közeledve sem kérdőjelezték meg a felek egymás legitimitását a politikai-, illetve közéletben (Szabó, 2016).

A kampányüzenetek döntő többsége a tartomelemzés alapján felállított első két kategória valamelyikébe sorolható, azaz vagy az általános mozgósítás, vagy az utcafórum jellegű, országjárást népszerűsítő bejegyzések közé tartozik. Ezeket követték a saját jelölt rátermettségét és pozitív tulajdonságait hangsúlyozó (harmadik kategóriás) bejegyzések, míg az utolsó kettő, alapvetően negatívabb hangvételű és harciasabb üzenetekkel operáló kategóriába a vizsgált tartalmaknak csupán kisebb százaléka esett.

Az előválasztások nemzetközi trendjeibe illeszkedő perszonalizációs, illetve önmediatizációs tendenciákkal (De Luca–Theviot, 2014; Pasquino, 2016) összhangban gyakori bejelentkezéseikkel, szelfijeikkel és élő közvetítéseikkel mindkét jelölt kísérletet tett egyfajta influenszer-szerep felöltésére (Merkovity, 2022), noha ezek sikere az általuk közzétett bejegyzések terjedelmét, stílusát és tartalmát tekintve felemásnak tekinthető. Dobrev Klára és a DK Facebook-oldala jellemzően rövid, célratörő bejegyzéseket tettek közzé, relatíve nagy számú és kreatív vizuális tartalommal kiegészítve azokat, az audiovizuális tartalmak azonban gyakran jellemzően a klasszikus kampányfilmek, tévéspotok formátumát követték, nem igazodtak a közösségi média platformjaihoz. Márki-Zay Péter esetében szembetűnő továbbá a hosszas, szakpolitikai fejtegetésekbe bocsátkozó bejegyzések gyakorisága, amelyek – noha az esetek döntő többségében egy-egy figyelemfelkeltő, erősebb hangvételű mondattal indítottak –, nyilvánvalóan nehezen alkalmazkodtak a digitális tér platformjaihoz. Hasonlóan felemás tendencia figyelhető meg a mindkét fél által előszeretettel alkalmazott élő bejelentkezések esetében is, amelyek, noha audiovizuális jellegüknél fogva alapvetően magukon hordoznák a virális online tartalmak potenciálját (Bene, 2020), tartalmukban azonban gyakran teljes sajtótájékoztatók, beszédek, nyilatkozatok közvetítésére szolgáltak, ismételten túllépve ezáltal a terjedelmi korlátok online racionalitását. Helyesen ismerték fel ugyanakkor a szereplők a vizuális tartalmak fontosságát a bejegyzések viralitásának vonatkozásában, így elhanyagolhatóan bizonyult a képi elem nélkül közzétett, pusztán szöveges tartalmak aránya. Egyértelműen kirajzoló tendencia ugyanakkor, hogy a jelölőszervezetek oldalainak aktivitása,

illetve a digitális térhez való alkalmazkodási potenciálja messze elmaradt a jelöltek Facebook-oldalainak aktivitásától és tartalmainak online platformokra való adekvátságától.

Az üzenetek hangnemének vonatkozásában érezhető törekvés figyelhető meg az érzelmezőpontú kommunikáció alkalmazásának irányába, ezek az üzenetek azonban gyakran a szakpolitikai álláspontok és célkitűzések ismertetésének kísérőelemeként jelentek meg, gyakran jelentősen csökkentve ezzel a kommunikációban betöltött szerepüket, a kognitív és az emotív mozzanatok (A. Gergely, 1996) tehát az esetek döntő hányadában kéz a kézben jártak. Szembeötlő továbbá a pozitív tartalmú érzelmek túlnyomó aránya a kampányüzenetekben: a feljebb tárgyalt kivételekről eltekintve alapvetően a reményt, a kormányváltás realitását, a változás lehetőségét hordozó narratívák dominálták a kampányt. Ez a tendencia alapvetően illeszkedik az USA-n kívüli előválasztások esetében megfigyelt trendekhez, az egyes narratívák viralitása szempontjából ugyanakkor jóval kevésbé tekinthető hatékonynak, mint a negatív érzelmekre apelláló kampánykommunikáció (Bene, 2020; Burai, 2022). Az összes vizsgált Facebook-oldal esetében megállapítható mindezek fényében, hogy online kampánykommunikációjában nem használta ki maradéktalanul a digitális nyilvánosság nyújtotta lehetőségeket: egyik fél sem törekedett például az online interaktivitás megteremtésére a választókkal, ahogy a kifejezetten a Facebook-oldalra gyártott audiovizuális tartalmak, online közvetítések tekintetében is jelentős mértékű kihasználatlan potenciál figyelhető meg. Ebben a tekintetben egyedül Dobrev Klára oldalán tűnt fel egy-egy olyan bejegyzés, amelynek esetében érezhető volt a megosztó, konfrontatív hangnem alkalmazására tett kísérlet: ezek jellemzően a kormánypártok intézkedéseinek eltörlésére, az általuk kiépített rendszer lebontására vonatkoztak és olyan megkérdőjelezhető kijelentéseket foglaltak magukba, mint például a kétharmados törvények eltörlésének ígérete, akár feles parlamenti többség mellett is, érezhetően provokálva a felhasználókat a kérdés megvitatására – ezeknek a bejegyzéseknek a száma azonban messze alulmaradt a többi kategóriába sorolható tartalmak aránya mellett.

A kampányüzenetek tartalmi elemeit tekintve is felemás képet látunk, amikor a digitális nyilvánosság platformjainak logikai érvényesülését vizsgáljuk: mindkét jelölt esetében a teljes vizsgálati időszak alatt megfigyelhetők voltak egyértelműen szakpolitikai tematikájú tartalmak, gyakran részletekbe menőleg ismertetve az egyes jelöltek programcéljait, elképzeléseit, majdani kormányzati intézkedéseit, míg az ellenségkép-alapú kommunikáció – noha helyenként felütötte a fejét – jellemzően háttérben maradt. Az ellenségkép kijelölése ennek megfelelően a politikai gondolkodás irodalmának alaptétele szerint elsősorban annak eredeti funkciójában, az *önmeghatározás eszközeként* volt jelen (Schlett, 2018): megmutatta, kivel szemben határozza meg önmagát az adott jelölt, illetve szervezet és miben különbözik az általa képviselt céloktól és értékektől az adott jelölt orientációja.

JEGYZETEK

- ¹ Ld. tudatosan, előre megkonstruált érvrendszerek alapján felépített, komplex narratívák; beszédek, cikkek, felszólalások, interjúk komplex narratív keretrendszerbe helyezett anyagai stb.
- ² A politikai aktorok közösségimédia-felületeken folytatott tevékenységéről számos kutatás beszámol, hazai és nemzetközi viszonylatban egyaránt. Ld. Merkovity, 2016; Szekeres et. al., 2020; Mogos, 2020; Stumpf et. al., 2022; Merkovity 2022.
- ³ Arról, hogy az érzelmetelített tartalmak miként segítik elő a magas felhasználói reaktivitást, bővebben lásd. Berger–Milkman, 2012; Dang Xuan et al, 2013; Bene, 2020.
- ⁴ E megközelítésmód létjogosultságát számos, a politikai narratívák konstrukciós aspektusát vizsgáló tanulmány alátámasztja. Kifejezetten az ellenségképzés tekintetében kiemelkedően adekvát munka e tekintetben többek között Glied Viktor és szerzőtársainak munkája a migrációs narratívák társadalmi és politikai hatásáról. Ld. Glied et. al., 2022.
- ⁵ Mindez természetesen nem zárja ki, hogy ha egy adott közegen belül az ellenségkép-alapú politikai kommunikáció válik dominánssá, az erodálni is képes a demokratikus viszonyokat. Ld. Foa–Mounk, 2016.
- ⁶ Az állampolgári beleszólás mértéke függ attól, hogy nyílt, félig nyitott vagy zárt előválasztásról van szó (De Luca–Venturino, 2016).
- ⁷ Jelen tanulmány keretei között a továbbiakban az előválasztások intézményének az USA-n kívüli megjelenési formáival foglalkozunk, tekintettel arra, hogy az amerikai és a kontinentális európai politikai rendszerek közti markáns különbségekből adódóan a két rendszer összevetése szignifikáns torzításokat vonna maga után.
- ⁸ A pártvezetés megválasztására irányuló előválasztások ugyanolyan lényegi szerepet tölthetnek be egy adott politikai rendszeren belül, mint a jelöltek megválasztására irányuló társaik, tekintettel arra, hogy az Európára széleskörben jellemző parlamentáris rendszerekben a pártvezetők automatikusan listavezetőként lépnek fel a parlamenti választások esetében is, választási győzelem esetén pedig a parlamenti többség birtokában az adott párt vezetője alakíthat kormányt – a pártvezető szerepe tehát gyakorta kéz a kézben jár a végrehajtó hatalom legfőbb tisztségviselőjének pozíciójára való aspirációval (De Luca–Venturino, 2016).
- ⁹ Noha az e két típus közti különbségtétel eltérő kormányformákat feltételez, a szakirodalom egységben kezeli prezidenciális, illetve félprezidenciális rendszerek elnökjelöltjeinek, valamint a parlamentáris rendszerek miniszterelnök-jelöltjeinek kiválasztására irányuló előválasztásokat, annál a közös jellemvonásuknál fogva, hogy az előválasztás résztvevői mindkét esetben arról hoznak döntést, kit jelöljenek a végrehajtó hatalom legfőbb tisztségviselőjének pozíciójára (Sandri–Seddone, 2016).
- ¹⁰ Megjegyzendő, hogy mindkét említett államban használják az előválasztások intézményét más választástípusok esetében is (ld. franciaországi önkormányzati, illetve polgármester-választások, vagy pl. olaszországi helyi és regionális választások esetében), ld. De Luca–Venturino, 2016.
- ¹¹ A francia (1995, 2006, 2011) és az olasz (2005, 2012) előválasztások példáit ld. Baloge et. al., 2014; De Luca–Venturino, 2016.
- ¹² Noha ezt elsősorban a pártvezetés kiválasztásának vonatkozásában teszi. Ld. Vicentini, 2013: 12–13.

- ¹³ Utóbbit a szerzők éppen az USA-n kívüli előválasztási rendszereknek az anyaország sajátosságaitól való eltéréseivel magyarázzák – ezek közül is elsősorban a pártrendszerek közti különbséggel –, arra hivatkozva, hogy az USA-ra jellemző kétpártrendszer működési keretein belül a szélsőséges álláspontok képviselete jobban hozzásegíti az érintett jelölteket az előnyszerzéshez, mint ahogy az többpártrendszerekben jellemző (Carey–Polga–Hecimovich, 2006: 532.)
- ¹⁴ Az ellenséges viszony kimondása fontos tényezője az ellenségképzés folyamatának; az ellenség nevének nevezése egyúttal létre is hozza az adott kategóriát, ellenséges viszonyt (Szabó 2016).

IRODALOM

- A. Gergely András (1996): *Politikai antropológia*. MTA PTI, Budapest.
- Altheide, David L.–Merkovity Norbert (2021): Hogyan segíti a félelem- és figyelemalapú politika Donald Trumpot és más jobboldali autokratákat? *Médiakutató: Médiaelméleti Folyóirat*, Vol. 22, No. 1, 11–20.
- Attride-Stirling, Jennifer (2001): Thematic networks: an analytic tool for qualitative research. *Qualitative Research*, Vol. 1, No. 3, 385–405.
- Baloge, Martin–Bobba, Giuliano–De Luca, Marino–Seddone, Antonella (2014): *Inside the secret garden of political parties. Transformations and reactions to primary elections in Italy and France*. University of Sussex, Sussex.
- Bene Márton (2020): *Virális politika. Politikai kommunikáció a Facebookon*. L'Harmattan, Budapest.
- Berger, Jonah–Milkman, Katherine L. (2012): What Makes Online Content Viral? *Journal of Marketing Research*, Vol. 49, 192–205. <https://doi.org/10.1509/jmr.10.0353>
- Bernardi, Luca–Sandri, Giulia–Seddone, Antonella (2017): Challenges of Political Participation and Intra-Party Democracy: Bittersweet Symphony from Party Membership and Primary Elections in Italy. *Acta Politica*, Vol. 52, No. 2, 218–240. <https://doi.org/10.1057/ap.2016.4>
- Braun, Virginia–Clarke, Victoria (2006): Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, Vol. 3, No. 2, 77–101.
- Burai Krisztina–Bene Márton (2021): Érzelmek húrja in. Politikai kommunikáció és állampolgári reaktivitás a közösségi médiában. *Politikatudományi Szemle*, XXXI/1. 82–103. <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2021.1.82>
- Burai Krisztina (2022): Érzelmek és viralitás a közösségi médiában. A pártok legnépszerűbb Facebook-bejegyzéseinek érzelmi töltete a 2018-as választási kampányban. *Politikatudományi Szemle*, XXXI/3. 37–58. <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2022.3.37>
- Burman, Erica–Parker, Ian (1993): Introduction – discourse analysis: the turn to the text. In: Burman, Erica–Parker, Ian (eds.): *Discourse Analytic Research: Repertoires and Readings of Texts in Action*. Routledge, London. 1–13.
- Carey, John M.–Polga–Hecimovich, John (2006): Primary Elections and Candidate Strength in Latin America. *The Journal of Politics*, Vol. 68, No. 3, 530–543.
- Cohen, Marty–Karol, David–Noel, Hans–Zaller John, (2008): *The Party Decides: Presidential Nominations Before and After Reform*. University of Chicago Press, Chicago.

- De Luca, Marino–Theviot, Anais (2014): French Primary Elections and the Internet, the Social Network of the Socialist Party, the Coopool. *International Journal of E-Politics*, Vol. 5, No. 3, 46–65 <https://doi.org/10.4018/ijep.2014070104>
- De Luca, Marino–Venturino, Fulvio (2016): Democratising Candidate Selection in Italy and France. In: Giulia Sandri–Antonella Seddone–Fulvio Venturino (eds): *Party Primaries in Comparative Perspective*. Routledge, New York. <https://doi.org/10.4324/9781315599595>
- Foa, Roberto Stefan–Mounk, Yascha (2016): The Danger of Deconsolidation: The Democratic Disconnect. *Journal of Democracy*, Vol. 27, No. 3, 5–17.
- Gallagher, Michael–Marsh, Michael (1988): *Candidate Selection in Comparative Perspective: The Secret Garden of Politics*. Sage, London.
- Gerő, Márton–Plucienniczak, Piotr P.–Kluknavská, Alena–Navrátil, Jirí–Kanellopoulos, Kostas (2017): Understanding Enemy Images in Central and Eastern European Politics. Towards an Interdisciplinary Approach. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, Vol. 3, No. 3, 14–40. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v3i3.365>
- Gherghina, Sergiu–Spác, Peter (2016): Democratising Candidate Selection in Romania and Slovakia. In: Giulia Sandri–Antonella Seddone–Fulvio Venturino (eds): *Party Primaries in Comparative Perspective*. Routledge, New York. <https://doi.org/10.4324/9781315599595>
- Glied, Viktor–Reményi, Péter–Pap, Norbert (2022): Good and bad migrants in Hungary. The populist story and the reality in Hungarian migration policy. *Problemy Polityki Społecznej*, Vol. 59, No. 4, 323–344.
- Gripsrud, Jostein–Moe, Hallvard–Molander, Anders–Murdock, Graham (2010): Editor's Introduction. In: Jostein Gripsrud–Hallvard Moe–Anders Molander–Graham Murdock (eds.): *The Idea of the Public Sphere: A Reader*. Lexington Books, Lanham, xiii–xxviii.
- Habermas, Jürgen (1991): *The Structural Transformation of the Public Sphere*. MIT Press, Cambridge.
- Hazan, Reuven Y.–Rahat, Gideon (2010): *Democracy within Parties: Candidate Selection Methods and their Political Consequences*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199572540.001.0001>
- Indriðason, Indridi H.–Kristinsson, Gunnar Helgi (2016): Democratising Candidate Selection in Iceland. In: Giulia Sandri–Antonella Seddone–Fulvio Venturino (eds): *Party Primaries in Comparative Perspective*. Routledge, New York. <https://doi.org/10.4324/9781315599595>
- Kenig, Ofer–Cross, William–Pruysers, Scott–Rahat, Gideon (2015): Party Primaries: Towards a Definition and Typology. *Representation*, Vol. 51, No. 2, 147–160. <https://doi.org/10.1080/00344893.2015.1061044>
- Kenig, Ofer–Rahat, Gideon–Hazan, Reuven Y. (2016): Leadership Selection versus Candidate Selection: Similarities and Differences. In: Giulia Sandri–Antonella Seddone–Fulvio Venturino (eds): *Party Primaries in Comparative Perspective*. Routledge, New York. <https://doi.org/10.4324/9781315599595>
- Mazzoleni, Gianpietro (2006): *Politikai kommunikáció*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Merkovity Norbert (2016): Az önmediatizáció jelensége az online politikai kommunikációban. *Politikatudományi Szemle*, XXV/2. 111–132.
- Merkovity Norbert (2017): Introduction to attention-based politics. *Przegląd Politologiczny*, Vol. 4, <https://doi.org/10.14746/pp.2017.22.4.5>

- Merkovity Norbert (2018): *A figyelemalapú politika a közösségi média korában*. Médiatudományi Intézet, Budapest.
- Merkovity Norbert (2019): A Possible Framework for Attention-Based Politics: A Field for Research. *International Journal of E-Politics*, Vol. 10, No. 2, 13–23. <https://doi.org/10.4018/IJEP.2019070102>
- Merkovity Norbert (2022): Választási kampányok az interneten. Magyar trendek a kilencvenes évek közepétől a 2022-es országgyűlési választási kampányig. *Századvég*, 2022/2, 111–130.
- Mogos, Andreea (2020): The self-representations of the Romanian politicians on Facebook. Roles, frames and social media engagement. In: Hajzer Gergő–Mátyus Imre–Merkovity Norbert–Molnár Judit–Stumpf Péter Bence–Szabó Palócz Orsolya (eds.): *Communicative Space – Political Space: 11th Central and Eastern European Communication and Media Conference, 2018*. Iurisperitus, Szeged. 131–139.
- Pasquino, Gianfranco–Valbruzzi, Marco (2016): Primary elections between *fortuna* and *virtù*. *Contemporary Italian Politics*, Vol. 8, No. 1, 3–11. <https://doi.org/10.1080/23248823.2016.1147157>
- Pasquino, Gianfranco (2011): Primary elections in Italy. An episode in institutional imitation. *Journal of Modern Italian Studies*, Vol. 16, No. 5, 667–684. <https://doi.org/10.1080/1354571X.2011.622473>
- Pasquino, Gianfranco (2016): Primaries, parties, people. *Contemporary Italian Politics*, Vol. 8, No. 1, 1–9. <https://doi.org/10.1080/23248823.2016.1147217>
- Potter, Jonathan–Wetherell, Margaret (1987): *Discourse and social psychology: Beyond attitudes and behaviour*. Sage, London.
- Ranney, Austin (1981): Candidate selection. In: David Butler–Howard R. Penniman–Austin Ranney (eds.): *Democracy at the Polls*. American Enterprise Institute, Washington. 75–106.
- Salvatore, Armando–Schmidtke, Oliver–Trenz, Hans-Jörg (2013): Introduction: Rethinking the Public Sphere through Transnationalizing Processes: Europe and Beyond. In: Armando Salvatore–Oliver Schmidtke–Hans-Jörg Trenz (eds.): *Rethinking the Public Sphere through Transnationalizing Processes: Europe and Beyond*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 1–24.
- Sandri, Giulia–Seddone, Antonella–Venturino, Fulvio (eds): *Party Primaries in Comparative Perspective*. Routledge, New York. <https://doi.org/10.4324/9781315599595>
- Sandri, Giulia–Seddone, Antonella (2016): Introduction: Primary Elections across the World. In: Giulia Sandri–Antonella Seddone–Fulvio Venturino (eds): *Party Primaries in Comparative Perspective*. Routledge, New York. <https://doi.org/10.4324/9781315599595>
- Schlett István (2018): *A politikai gondolkodás története Magyarországon – Appendix*. Századvég, Budapest.
- Schmitt, Carl (2002): *A politikai fogalma*. Osiris–Pallas Stúdió–Attraktor, Budapest.
- Seddone, Antonella–Venturino, Fulvio (2013): Bringing voters back in leader selection: the open primaries of the Italian Democratic Party. *Modern Italy*, Vol. 18, No. 3, 303–318. <https://doi.org/10.1080/13532944.2013.801675>
- Splichal, Slavko (2012): *Transnationalization of the Public Sphere and the Fate of the Public*. Hampton Press, New York.
- Stone, Walter (1986): The carryover effect in presidential elections. *American Political Science Review*, Vol. 80, No. 2, 71–79.
- Stumpf, Péter Bence–Szabó Palócz, Orsolya–Merkovity, Norbert (2022): Campaigns Without Frontiers? The Europeanisation of the 2019 Elections Based on the Appearance of Foreign Pub-

- lic Figures in National Campaigns. In: Dominic Wring–Bengt Johansson–Edoardo Novelli (eds.): *The 2019 European Electoral Campaign: In the Time of Populism and Social Media*. Springer International Publishing, Cham. 199–217.
- Szabó Márton (2016): *Diszkurzív politikatudomány. Bevezetés a politika interpretív szemléletébe és kutatásába*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Szekeres Tamás–Boldizsár Dóra–Németh Kornél–Petrovszki László (2020): Facebook Activity of Individual Representative Candidates During the 2018 Hungarian General Elections In: Hajzer Gergő–Mátyus Imre–Merkovity Norbert–Molnár Judit–Stumpf Péter Bence–Szabó Palócz Orsolya (eds.): *Communicative Space – Political Space: 11th Central and Eastern European Communication and Media Conference, 2018*. Iurisperitus, Szeged. 45–58.
- Vicentini, Giulia (2013): Selecting the leader in Italy and Spain. *Revista Española de Ciencia Política*, Vol. 33, 11–30.
- Ware, Alan (2002): *The American Direct Primary: Party Institutionalization and Transformation in the North*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Zentai Violetta: (1997): Politikai antropológia: a politika antropológiája. In: Zentai, Violetta (ed.): *Politikai Antropológia*. Osiris Kiadó–Láthatatlan Kollégium, Budapest. 9–36.